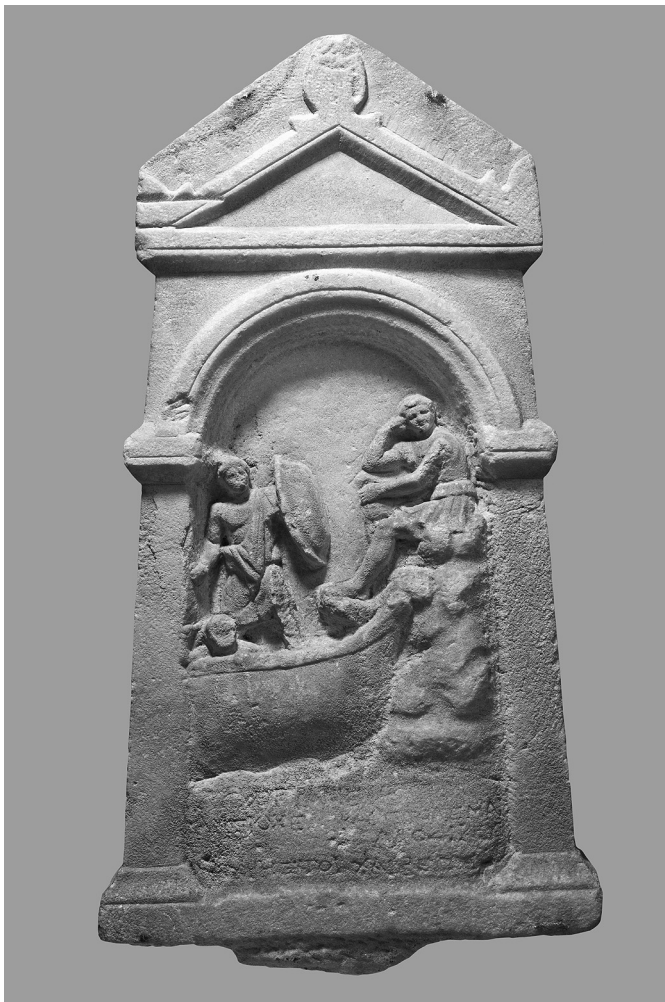

Márvány sztélé Rhéneia szigetéről

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

Az Antik Gyűjtemény szép ajándékot kapott századik születésnapjára az Oktatási és Kulturális Minisztériumtól: egy márvány domborművet. A darab műkereskedelemből került a Múzeumba, előtte pedig – legalább fél évszázad óta – angol magángyűjteményben őrizték. Alsó és felső szélén két-két rozsdás elszíneződés jelzi, hogy négy vas-kapoccsal falra volt erősítve; oldalán körben kétféle modern festés nyomai és egy nagyobb repedést elfedő habarcsréteg maradványai tanúsítják újkori történetének néhány szakaszát.

A darab hátoldalát, amelyen jól láthatók a durva faragásra használt hegyesvéső nyomai, több helyütt vastag, kemény meszes réteg borítja – eszerint tehát a relief hosszú időn át feküdhett a földön, faragott oldalával lefelé fordítva.

A domborművet szürkésfehér parosi márványból faragták. Magassága (az alul kiálló, széles rögzítőcsappal együtt) 94 centiméter. Az antik szobrászat gyakorlatában szokatlan, hogy a követ a márvány erezetével párhuzamosan vágják ki, nem pedig merőlegesen. Az esővíz így könnyen utat talált a kő belsőjébe, és ez okozta a darab oldalán látható repedéseket.

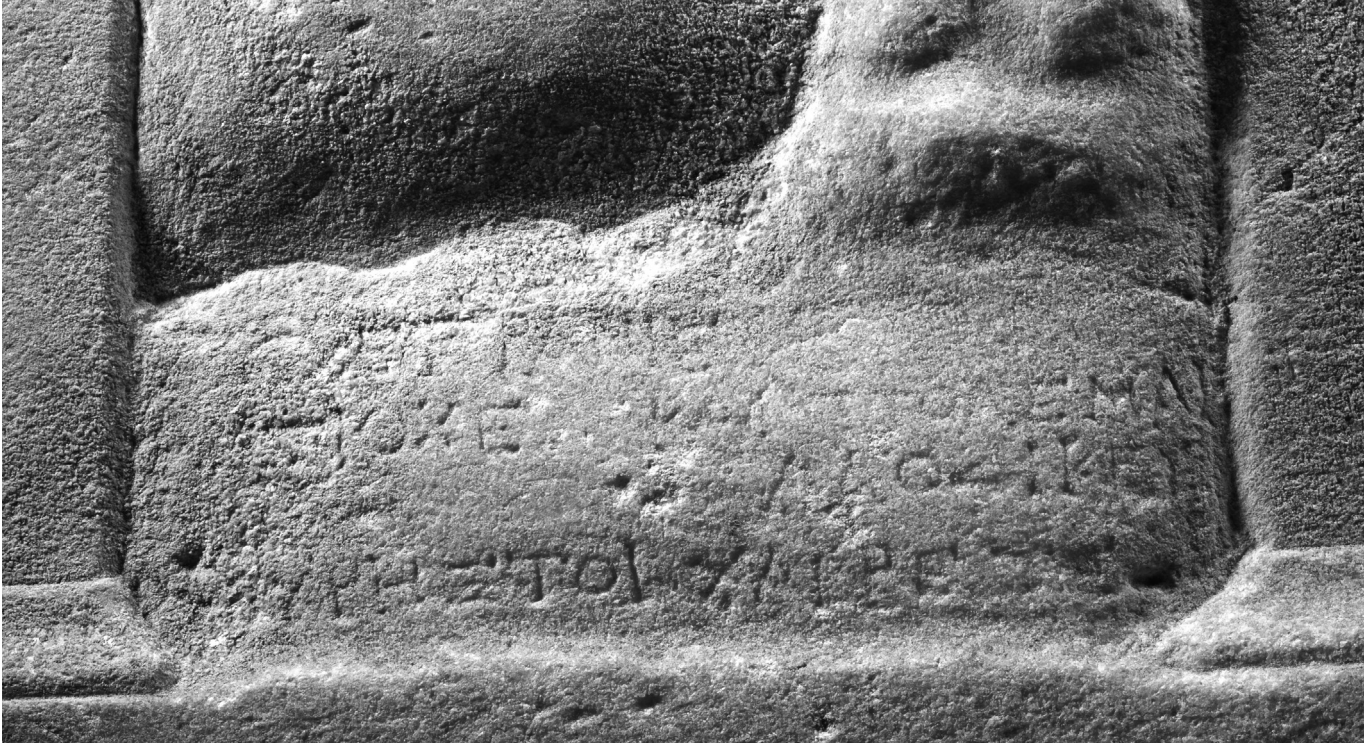
A sztélé formája templom homlokzatát idézi: kétoldalt boltívvel összekötött pillér, e fölött tympanon. Ez keretezi a domborművet és az alsó részére vésett feliratot. A kompozíció két részből áll – éppen ez adja a darab különlegességét. Bár mindkét szkéma jól ismert a korabeli sírszimbolikában, együttes előfordulásuknak a budapesti relief az első példája. Bal oldalt nagyméretű, magas fedélzetű, vágósarkantyú nélküli hajóorrot látunk – a jelenet tehát kereskedőhajón játszódik. A tengert alul elnagyoltan vésett hullámvonalak jelzik. A fedélzeten két, eltérő méretűre faragott alak (az arca mindkettőnek megsérült). A kisebbik feje éppen csak kimagasodik a korlát fölött; jobb kezében sújtásra emelt kard. A másik férfi lábszárközépig látható. Őt is harcolva ábrázolták. Leengedett jobbjaiban feltartott kard; fölemelt bal kezével nagyméretű, kerek pajzsot fog a teste elé. A derekán megkötött bő chitónja – szokatlan módon – széles, V alakú ráncot vetve lóg le a jobb válláról, nyilván a szabadabb mozgást biztosítandó. A férfi felsőteste így nagyrészt meztelen – ez a vonás a hősökhoz hasonlóknak mutatja a harcost.

A dombormű jobb oldalára vértbe öltözött, a hajó fölé magasodó sziklán ülő ifjút faragtak. Testtartása nyugodt: bal lábát kinyújtja, a jobbot kissé felemeli; fejét a jobb kezére támasztja; szembefordul a nézővel – a gyászolók ábrázolásának egyik szokásos módja ez az antik művészetben.

A dombormű alá feliratot véstek:

Αὐλε Γράνιε Αντίοχε καὶ Πτολεμαῖ(ε)
Λαοδικεὺ χρηστοὶ χαίρετε.

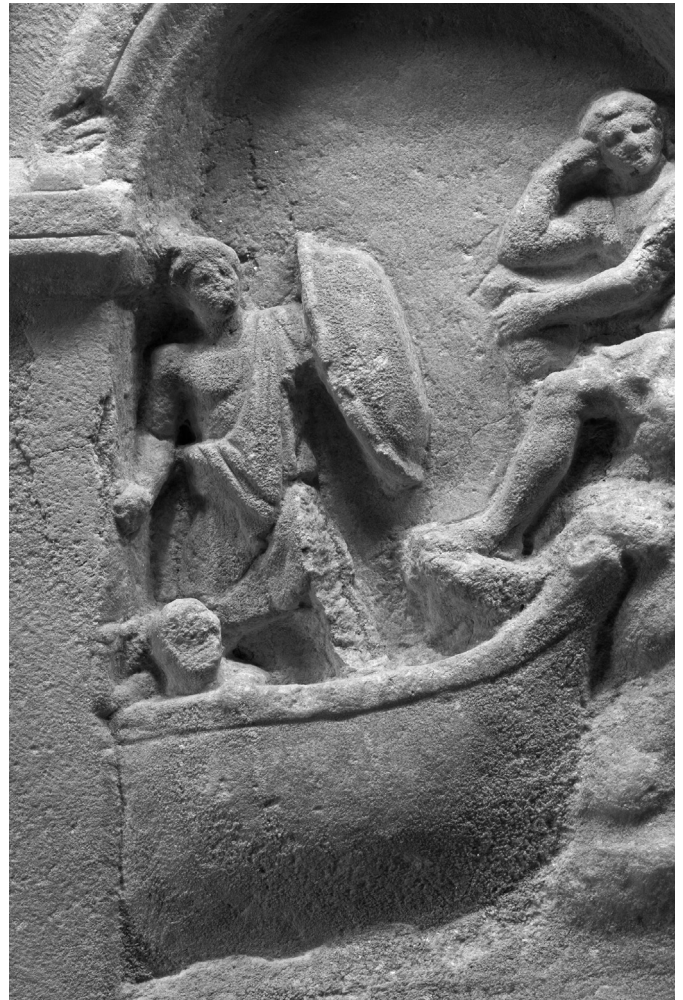
A szöveg tehát két férfi sírfelirata. Nevük tanúsága szerint egyikük, Aulos Granios (latinus formában Aulus Granios) Antiochos római polgárjoggal rendelkező görög. A másiktól csu-

pán annyit lehet biztosan megállapítani, hogy nevét az Egyiptomot uraló görög Ptolemaios-dinasztiáról kapta, és a nyolc Laodikeia nevű város egyikéből származik (legnagyobbikuk a nevet máig megőrző szíriai Latakia). A laodikeiai Ptolemaios tehát messziről érkezhetett Hellasba. Nem tudni, milyen viszony fűzte Aulos Granios Antiochoshoz; talán a rabszolgája volt. A felirat harmadik sorában a szokásos búcsúformula olvasható (*chairete*, kb. minden jót!), amellyel a hozzátartozók végső búcsút vettek szeretteiktől (*chréstoi*).

A két nevet a kompozíció két részéhez rendezték: a hajón küzdő harcos alá Aulos Granios Antiochosét, a laodikeiai Ptolemaiosét pedig – az előző név után hosszabb szakaszt üresen hagyva – az ülő harcoshoz. Adódik tehát a kérdés: vajon a dombormű két része külön eseményeket ábrázol-e a két férfi életéből, vagy pedig közös történetüket foglalja össze két képkockában? Elvben mindkét megoldás elképzelhető. A nevek elrendezése az előbbi lehetőséget látszik igazolni, ám a másik is legalább ennyire valószínű. A rokon sztélék tanúsága alapján ugyanis jól elképzelhető, hogy a dombormű ugyanannak a történetnek két aspektusát mutatja: olyan harcosnak (vagy harcosoknak) állít emléket, akit először egy kereskedőhajón látunk, amint harcba száll az ellenséggel (például kalózokkal), aztán pedig holtában, a saját végzetét gyászolva. Ezt az értelmezést erősíti, hogy a két főalakot azonos típusú fejjel mintázták meg, rövid hajjal és szakáll nélkül. A sztélé kis mérete, a sérülések és a faragás egyszerű volta miatt azonban ez az érv szükségképpen bizonytalan; nem dönthető el, vajon a két fej ugyanannak a szereplőnek a portréja-e.

A dombormű abba a nagyobb, mintegy félezer darabot számláló csoportba tartozik, amelynek példányait Rhéneian találták, a Mykonos mellett, Délossal átellenben fekvő szigeten. Rhéneia az ókorban szinte kizárólag temetőként szolgált. A szomszédos Délos ugyanis a görög vallás egyik legszentebb helye volt. A mítosz szerint itt szülte meg Létó isten-

nő két gyermekét, Artemist és Apollónt. Kultuszuknak ezért itt volt az egyik legfőbb, jelentőségében csupán Delphoihoz mérhető központja. Az ásatások tanúsága szerint a szigeten már a neolit korban is kimutathatók kultuszok nyomai. Az archaikus kortól a szentélykörzetet hatalmasra bővítették; márvány templomokat emeltek, díszes középületeket, oszlopcsarnokokat, stadiont, és kiépítették a kikötőt. A feltárt fogadalmi ajándékok szintén a sziget jelentőségét tanúsítják. A hellénisztikus korban hatalmas, fényűző villák is épültek Déloson. Tulajdonosaik főleg dúsgazdag kereskedőcégek és kereskedők voltak, akiknek itt volt az egyik fő támaszpontjuk. Ekkorra ugyanis Délos a Földközi-tenger keleti medencéjének legnagyobb kereskedelmi központjai közé emelkedett. Főleg a rabszolgapiac vált hírhedtté – egy ókori adat szerint itt naponta akár tízezer ember is gazdát cserélhetett. Kr. e. 166-ban a sziget adómentességet kapott Rómától, a Mediterraneum új urától, ami további lendületet adott a gazdaságnak, és ezreket vonzott a szigetre az antik világ minden részéből. Ám mindeközben továbbra is megmaradt szent helynek, ahol tilos volt eltemetni a holtakat. Nekropolisként a szomszédos Rhéneia szolgált, ami így Délos temetőjének tekinthető. Már

a rendszeres ásatások megindulása előtt is találtak itt sírsztéléket, amelyek aztán Görögország és Európa számos múzeumba kerültek.

Bár a budapesti dombormű lelőhelye közvetlenül nem ismert, bizonyosra vehető, hogy Rhéneiáról származik. A relief típusa, a márványfajta és a faragás stílusa mellett ezt jelzi az Aulos Granios név is, ami további két délosi feliratról ismert. Ezeket két azonos nevű férfi állította, akik fogadalmi ajándékokkal gazdagították a szigetet, kb. Kr. e. 100 körül. Az Antik Gyűjtemény új domborművét (a faragás és a betűformák jellemzői alapján) ugyanerre az időszakra lehet keltezni. Lehetséges tehát, hogy a két délosi donátor valamelyikének a sírköve került most a Szépművészeti Múzeumba.

Hans Rupprecht Goette – Nagy Árpád Miklós

Az Évszak műtárgya – 2009. tél

Szépművészeti Múzeum

Reneszánsz Csarnok

2009. december 8. – 2010. február 28.

A fényképeket Mátyus László készítette